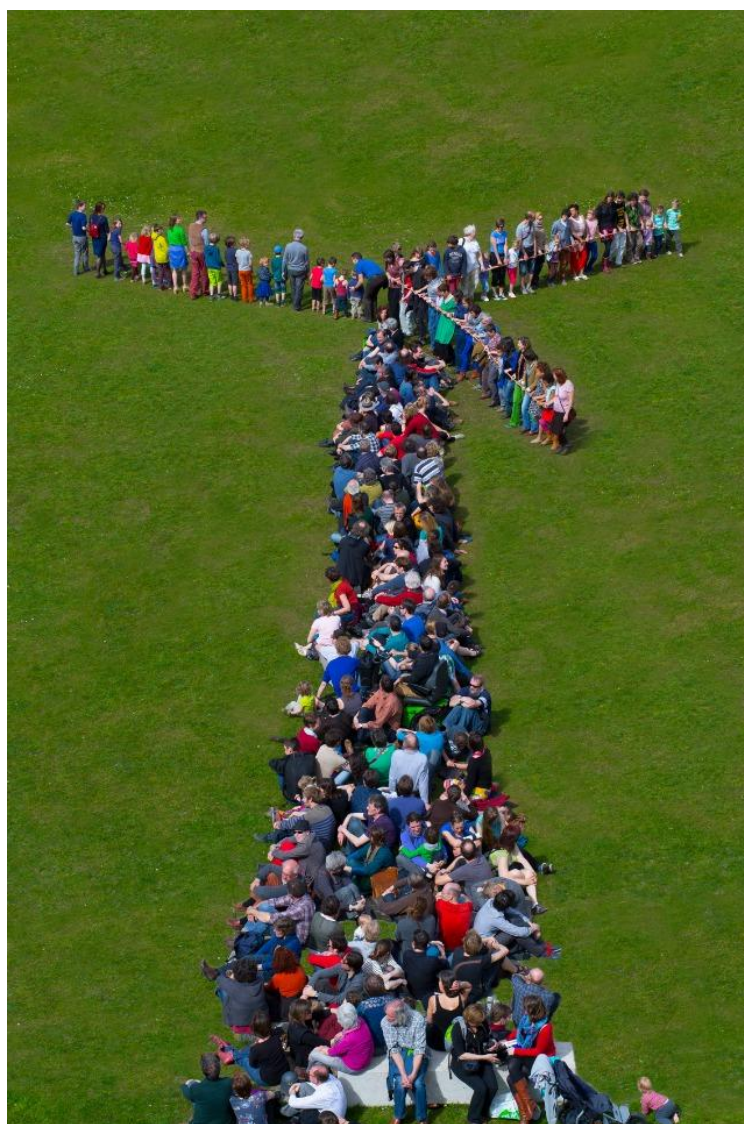

COÖPERATIEF ONDERNEMEN MET HERNIEUWBARE ENERGIE

KANSEN VOOR HET VLAAMSE TRANSITIEBELEID

SAMENVATTING

Tom Willems

januari 2016

INHOUDSOPGAVE

Gemeengoed

Systeemcrisis

Kapitalisme aan de bron van de crises

Centralisme vormt niet de oplossing

Crisis van de democratie

Groeimodel in vraag durven stellen

Nieuwe vormen van democratisch bestuur

Falende elektriciteitsmarkt

Fossiele energie al decennia overgesubsidieerd

Een strikter marktmodel voor de energiemarkt

Vlaanderen rekent te veel op bio-energie

Limiteer het gebruik van biobrandstoffen van de eerste generatie

Energietransitie

Backcasting naar 100% hernieuwbare energie

Energietransitie is ook en vooral een sociaal proces

Hernieuwbare energie in eigen handen houden

Overstijg het hokjesdenken

Windrush ondermijnt het draagvlak voor windenergie

De coöperatieve principes

REScoops

Werken aan een sociaal draagvlak voor windenergie

Rechtstreekse participatie

De coöperatie als façade

Risicokapitaal

Striktere erkenningscriteria voor de Nationale Raad voor de Coöperatie

REScoop.be

Het windrecht

De invoering van het windrecht is juridisch mogelijk

Een nieuw decreet voor wind

SAMENVATTING

COÖPERATIEF ONDERNEMEN MET HERNIEUWBARE ENERGIE

KANSEN VOOR HET VLAAMS TRANSITIEBELEID

Gemeengoed

De aarde biedt tal van ecosystemendiensten die het voor miljarden mensen mogelijk maken om goed te leven op aarde. Veerkrachtige ecosystemen zorgen immers voor zoet water, zuivere lucht en natuurlijke grondstoffen. Ze vormen de basis van onze voedselproductie en welvaartscreatie. In principe kan iedereen gebruik maken van de ecosystemendiensten. Ze zijn niet het bezit van private personen of overheden. Ze behoren eigenlijk iedereen toe. Om het voortbestaan van deze universele diensten te verzekeren moet overexploitatie en private toe-eigening vermeden worden en zijn er regels voor gemeenschappelijk beheer nodig. Dan wordt er gemeengoed opgebouwd.

Gemeengoed blijft niet beperkt tot het beheer van ecosystemen, maar ontwikkelt zich ook in de culturele en sociale sfeer. Denken we maar aan de bibliotheken, de mutualiteiten of de ontwikkeling van *open source software*. *Commons* zijn dus zeer divers en kunnen omschreven worden als goederen en diensten die gemeenschappelijk beheerd worden, met een gemeenschappelijk belang voor ogen, vaak verbonden met duurzaamheid. Gemeengoed vormt het cement van de menselijke samenlevingen.

Systeemcrisis

Bij het ingaan van de 21ste eeuw wordt de mensheid geconfronteerd met een meervoudige crisis. Zowel op ecologisch als sociaal en economisch vlak lijkt het overheersende kapitalistische systeem van welvaartscreatie vast te lopen. Op ecologische vlak wordt gevaarlijke klimaatverandering stilaan onafwendbaar en leidt overexploitatie van natuurlijke rijkdommen tot de uitputting van een aantal grondstoffen, waaronder aardolie. Op sociaal vlak neemt de ongelijkheid opnieuw sterk toe. Een steeds groter deel van de bevolking wordt blootgesteld aan de onzekerheden van de vrije markt en de daaraan verbonden prestatimaatschappij. De toegang tot een aantal basisdiensten zoals bijvoorbeeld gezond voedsel, een goede huisvesting of de levering van elektriciteit wordt voor een groeiende groep mensen zelfs precair. Ook op economisch vlak worstelt onze samenleving zich door de zoveelste depressie heen. Deze keer het rechtstreeks gevolg van de financiële crisis,

veroorzaakt door anoniem geld op zoek naar snel en hoog rendement. Bovendien zijn deze crises met elkaar verbonden. Zo kunnen stijgende energieprijzen ten gevolge van (tijdelijke) schaarste een hele kettingreactie in gang zetten. Het gaat dus niet meer over een crisis binnen het systeem, maar over een crisis van het systeem op zich.

Kapitalisme aan de bron van de systeemcrisis

De oorzaak van dit systeemfalen is volgens ons te vinden in de kapitalistische aansturing van de vrijemarkteconomie, die zich bedient van het neoliberale gedachtegoed. Het is een systeem dat aangestuurd wordt door winstmaximalisatie op korte termijn. Noem het maar hebzucht. Een systeem waarbij de aandeelhouderswaarde van enkelen primeert boven de gebruikerswaarde van velen. Een systeem waarbij schaarste en stijgende grondstoffenprijzen aanleiding geven tot speculatie en instabiliteit. Een systeem dat bovendien moet blijven groeien of anders in elkaar stuikt. Het is dus belangrijk om in te zien dat de groeidwang van ons economisch systeem in eerste instantie uitgaat van het financieel kapitalisme, en niet van de schijnbaar onbevredigbare behoeftedrang van de consument.

Centralisme vormt niet de oplossing

Het kapitalistisch systeem leidt tot schaalvergroting, tot financiële conglomeraten waarin meer geld beheerd wordt dan het BBP van vele staten, zonder dat daar democratisch rekenschap voor gegeven wordt. Maar ook de centraal aangestuurde planeconomieën hebben gefaald inzake duurzame ontwikkeling. Ze zaten eveneens gevangen in een groeilogica gebaseerd op de grootschalige inzet van fossiele en nucleaire energie. Bovendien vertoonden heel wat communistische regimes een belangrijk maatschappelijk en democratisch deficit. De gemeenschapszin en het burgerinitiatief werden er al te vaak ondergraven door bureaucratie en corruptie.

Crisis van de democratie

Vandaag de dag lijken de verkozen overheden van de westerse vrije marktdemocratieën onvoldoende in staat te zijn om de beschreven systeemcrisis aan te pakken. Dat komt o.a. omdat het bestuur zelf gevangen zit in een economische groeilogica. Binnen de huidige constellatie is groei immers nodig om overheidsinkomsten te genereren en aangegane schulden te af te lossen. In tijden van slinkende BNP groei gaat bijna alle beleidsaandacht naar het aanzwengelen van de economie. Daarvoor bestaan er rechtse en linkse recepten. Maar

finaal geldt de wetmatigheid dat de economie slechts kan groeien als ook de vraag toeneemt, door nieuwe afzetmarkten aan te boren (export) of door de consumentenbestedingen aan te zwingelen. Het geldt dus moet rollen! De burger wordt bijgevolg aangesproken als een individuele consument wiens status bepaald wordt door zijn materialistische levensstijl. Tevens wordt hij gewezen op zijn plicht om hard te werken voor de welvaart van zijn land.

Groeimodel in vraag durven stellen

De economische groeimachine is sterk afhankelijk van de input van gemakkelijk inzetbare en goedkope energie. De verleiding is dan groot om te kiezen voor fossiele energie, zonder de kost van de milieuschade door te rekenen. We constateren dan ook, dat twintig jaar na de eerste conferentie voor Duurzame Ontwikkeling te Rio, het fossiele energiesysteem nog altijd groeiende is. Het is overduidelijk dat dit geen volhoudbaar scenario is. Zonder een grondige bijsturing zal heel ons systeem van welvaartscreatie in elkaar storten. Meerdere onderzoeksrapporten komen dan ook tot de conclusie dat blijvende economische groei niet mogelijk is binnen een biofysisch begrensde wereld.

Nieuwe vormen van bestuur

We moeten dus op zoek naar een meer gediversifieerd economisch landschap. Naar nieuwe businessmodellen die veel minder afhankelijk zijn van groei. Naar lokale bedrijvigheid ten dienste van de gebruikers i.p.v. het grootkapitaal. Naar meer democratie in de economie. Waar de markt faalt en de overheid tekortschiet, moeten burgers de kans krijgen om zelf het heft in handen te nemen en de ruimte krijgen zich te organiseren. Er moet dus opnieuw gemeengoed opgebouwd worden. Dit begint aan de basis. Daarom zou de overheid coöperatieve ondernemingsvormen die openstaan voor iedereen en waarlijk democratisch aangestuurd worden, moeten beschouwen als partners voor de uitvoering van het duurzame ontwikkelingsbeleid.

Falende elektriciteitsmarkt

In de euforie van de jaren 90, ging men ervan uit dat de markt zowat alle sociaaleconomische problemen van de wereld zou kunnen oplossen. Zo werd van de vrijmaking van de energiemarkt verwacht dat:

- de concurrentie zou zorgen voor een betere dienstverlening voor de klant tegen een lagere prijs;
- de bevoorradingszekerheid zou verbeteren door het aantrekken van nieuwe investeringen;
- de milieudruk van het energiesysteem zou dalen door innovatie en efficiëntiewinsten.

De realiteit blijkt minder rooskleurig. Na tien jaar moeizame liberalisering van de sector, beschikken we nog altijd niet over een transparante elektriciteitsmarkt. De klant geraakt er niet wijs uit en heeft meermaals het gevoel bedrogen te worden. Ook de leveringszekerheid kan onvoldoende gegarandeerd worden. Want ook de flexibele aardgascentrales, die juist nodig zijn in de overgang naar hernieuwbare energie, hebben nu overheidssteun nodig om rendabel te zijn en open te blijven. En er wordt zelfs geopperd om windturbines stil te leggen op winderige zondagen, juist op de momenten dat ze op vol vermogen bijna gratis energie produceren, terwijl de niet-regelbare nucleaire capaciteit nog altijd voorrang krijgt. Bovendien zorgt het marktmechanisme ervoor dat de historische producent forse rentes kan opstrijken met de kerncentrales die werden afgeschreven in de periode vóór de vrijmaking van de markt. Terwijl de kosten voor de afbraak vooruit geschoven worden en duidelijk wordt dat investeringen in nieuwe kerncentrales onbetaalbaar zijn. Om nog te zwijgen over de onbetaalbare verzekeringskost voor de exploitatie van een nucleaire centrale: deze wordt dus gedragen door de samenleving.

Ten slotte lijkt het marktsysteem van de emissiehandel niet te slagen in zijn doelstelling om de CO₂-uitstoot te reduceren tegen de laagste maatschappelijke kosten. Zo genereert het systeem *windfall profits* binnen de elektriciteitssector, o.a. ten voordele van de nucleaire productie. Bovendien is het systeem niet in staat om tot een voldoende hoge en vooral voorspelbare prijs voor CO₂ te komen. Daardoor zet de markt de energiebedrijven zelfs aan om verkeerde beslissingen te nemen, zoals investeringen in nieuwe steenkoolcentrales.

Niet hernieuwbare energie, wel fossiele energie wordt overgesubsidieerd

Door de reële schadekosten van fossiel en nucleair energiegebruik niet in rekening te brengen, subsidieert de samenleving eigenlijk al decennialang het gebruik van fossiele en nucleaire energie. Moest onze maatschappij de moed hebben om deze externe kosten wel te internaliseren in de prijs van de energie, dan zouden vele vormen van hernieuwbare energie nu al kunnen concurreren met fossiele energie zonder enige vorm van ondersteuning. De steun voor hernieuwbare energie is dus nodig omdat het politiek niet haalbaar is (omwille van sociaaleconomische redenen) om voor fossiele en nucleaire energie de juiste prijs aan te

rekenen. Meer nog, in de EU gaat de grootste steun in het energiebeleid nog altijd naar fossiele en kernenergie en niet naar hernieuwbare energie.

Het ondersteuningsmechanisme van de groene stroomcertificaten (GSC) had de bedoeling om de levering van grijze stroom te laten meebetalen voor de ontwikkeling van de groene stroom, waardoor de kost van de milieuschade slechts voor een klein deeltje werd doorgerekend naar de conventionele elektriciteitsproductie. Vanuit pragmatisch oogpunt was en is dit een gezond principe.

De elektriciteitslevering aan de energie-intensieve bedrijven wordt echter steeds meer vrijgesteld van de bijdragen die de GSC genereren, terwijl deze bedrijven wel de vruchten plukken van de sterk verlaagde groothandelsprijs van elektriciteit, die juist het gevolg is van het groter aanbod van zon- en windenergie. Onder andere daardoor is er een overaanbod van GSC op de markt en worden deze GSC ingeruild bij de netbeheerder. De netbeheerder rekent de kost van de opgekochte GSC grotendeels door in het distributietarief van de laagspanningsklanten, de burgers dus.

We zien dat de ondersteuning van hernieuwbare energie nu meer en meer onder vuur komt te liggen van de grote bedrijven op de energiemarkt, die nog altijd fors (willen) investeren in fossiele energie. Hun machtsbasis wordt immers getroffen door de groeiende decentrale opwekking van hernieuwbare energie in lokale handen. Bovendien zorgt het groeiend aanbod van zon- en windenergie voor lagere prijzen op de spotmarkt, waardoor de rendabiliteit van hun grote conventionele centrales aangetast wordt.

Een strikter marktmodel voor de energiemarkt

Indien we de vooropgestelde doelstellingen van de vrijmaking van de energiemarkt effectief willen halen, dan zal de overheid de energie- en afgeleide markten dus eerder moeten inbinden en beter moeten kaderen. De overheid zal strikter moeten optreden als regulator van de taken die op Europees niveau aan de markt toegewezen werden, zoals de productie en levering van elektriciteit en gas. Ze moet ook meer ruimte creëren voor ondernemingsvormen, zoals hernieuwbare energiecoöperaties, die de energieproductie democratiseren.

Het is niet aangewezen dat overheden zelf (direct of indirect) gaan investeren in commerciële energieproductie. Ook publieke producenten hebben er immers alle belang bij om hun elektriciteit zo duur mogelijk te verkopen op de markt, terwijl voor de overheid de milieudoelstellingen en de goede dienstverlening naar de burgers en bedrijven centraal zou moeten staan. Wanneer overheden, ook al zijn het verschillende instanties, in een rechter- en

partijsituatie terechtkomen, loert het gevaar voor belangenvermenging om de hoek. Dit kan het vertrouwen van de burger in de overheid ondermijnen.

Het is wel van strategisch belang dat de transport- en distributienetten van elektriciteit en gas in publieke handen gehouden worden. Het netwerk is immers een monopolieactiviteit die ten dienste moet staan van de gebruikers zonder enige vorm van discriminatie en tegen een billijke prijs. Bovendien vereist de energietransitie dat er fors geïnvesteerd wordt in de modernisering van het elektriciteitsnet. Het beheer van het elektriciteitsnet is daarom wel een taak die aan publieke ondernemingen kan overgelaten worden, mits ze voldoende gecontroleerd worden door representatieve gebruikersorganisaties. Het netwerk zou ook rechtstreeks beheerd kunnen worden in eigendom van de burgers en gebruikers zelf. Zo namen de burgers in meerdere Duitse steden het initiatief om zelf het net over te nemen, ten einde de uitbating door een groot en soms buitenlands energiebedrijf te voorkomen.

Vlaanderen rekent te veel op bio-energie

Binnen de Europese context moet België tegen 2020 al 13% van zijn totale energievraag halen uit hernieuwbare energiebronnen. Ongeveer $\frac{3}{4}$ van deze doelstelling wil Vlaanderen halen uit de verbranding van biomassa voor de opwekking van groene warmte, groene elektriciteit of als biobrandstof voor het transport. Het overgrote deel van de biomassa zal daarvoor geïmporteerd moeten worden.

Bij de groene stroomproductie valt het grote aandeel op dat geleverd wordt door de verbranding van biomassa in grote centrales, waarbij bijna $\frac{2}{3}$ van de energie verloren gaat als warmte. De massale verbranding van geïmporteerde houtpellets in conventionele centrales moet dan ook gezien worden als een verspilling van een waardevolle grondstof. Ook de bijstook van vaste biomassa in steenkoolcentrales is problematisch: GSC worden daarbij gebruikt om vervuilende centrales een langer leven te geven.

De verbranding van biomassa wordt als CO₂-neutraal beschouwd. Toch is het niet de meest aangewezen oplossing om de klimaatverandering aan te pakken. Het duurt immers meerdere tientallen jaren vooraleer de uitgestoten CO₂ via het fotosyntheseproses terug wordt omgezet tot nieuwe biomassa, terwijl het van cruciaal belang is om de uitstoot van CO₂ al op korte termijn te beperken. Daarom zou het gebruik van biomassa voor energie beperkt moeten worden tot toepassingen die een hoog totaal energetisch rendement opleveren: minstens 70%. Bovendien moeten de gewassen die gebruikt worden voor energie op een duurzame wijze geteeld worden en dienen de gebruikte percelen heraan geplant worden, zodat de vrijgekomen CO₂ binnen een korte termijn opnieuw opgenomen wordt. Het is ook niet aangewezen om

massaal biomassa te importeren van buiten de EU, want dat maakt ons opnieuw afhankelijker voor onze energiebevoorrading.

Limiteer het gebruik van biobrandstoffen van de eerste generatie

Binnen de EU is vastgelegd dat 10% van de transportvraag naar energie tegen 2020 zal komen uit hernieuwbare energie. Deze kan gehaald worden via het gebruik van biobrandstoffen of groene elektriciteit. België rekent vooral op de inzet van biobrandstoffen om de mobiliteit te “vergroenen”. 90% van de biomassa die nodig is voor de aanmaak van biobrandstoffen zou daarvoor geïmporteerd moeten worden.

Het Europees beleid inzake biobrandstoffen kreeg de laatste jaren de nodige kritiek. De meeste biobrandstoffen worden vandaag immers gemaakt van landbouwgewassen die ook voor menselijke voeding in aanmerking komen (eerste generatie). Dit heeft er mede toe geleid dat de voedselprijzen sterk stegen in 2008, waardoor vooral arme bevolkingsgroepen in het Zuiden getroffen werden. Bovendien blijkt dat de CO₂-balans van de hele biobrandstofketen niet altijd positief is. De teelt van energiegewassen kan immers (indirect) leiden tot ontbossing of veranderd landgebruik, waarbij een groot deel van de koolstofreserve die in de bodem ligt opgeslagen, vrijkomt in de atmosfeer. De grootschalige teelt van biomassa in het Zuiden gaat ook vaak gepaard met slechte arbeidsomstandigheden, schending van landrechten (landroof) en aantasting van het lokale leefmilieu.

Het lijkt er dus op dat via het biobrandstoffenbeleid opnieuw een achterpoort geopend is in het klimaatbeleid, waarbij de rijkere landen hun verantwoordelijkheid ontlopen om hun ruimtelijk, economisch en mobiliteitsbeleid zodanig bij te sturen dat er globaal minder primaire energie in het transport gebruikt wordt. Gezien elektrische mobiliteit veel energie-efficiënter is dan de wagen met verbrandingsmotor, is het duidelijk dat de overgang naar een meer duurzame mobiliteit grotendeels via elektrificatie moet gebeuren en niet via de introductie van biobrandstoffen.

Energietransitie

De Europese economie is sterk afhankelijk van de import van fossiele brandstoffen en uranium en daardoor ook zeer kwetsbaar. Bovendien betekent de import van fossiele brandstoffen een jaarlijkse aderlating voor onze eigen economie die door rationeel energiegebruik en de inzet van hernieuwbare energie van eigen bodem kan vermeden worden.

Wanneer de mensheid de fossiele voorraadkamers van de aarde blijft plunderen aan hetzelfde tempo, worden we hoogstwaarschijnlijk voor het eind van deze eeuw geconfronteerd met een onbeheersbaar klimaatprobleem. Om gevaarlijke klimaatverandering alsnog te voorkomen, moet de mondiale uitstoot van broeikasgassen pieken vóór 2020 en vanaf dan dalen met 2 à 3% per jaar. Van de geïndustrialiseerde landen die grotendeels verantwoordelijk zijn voor het probleem en die over meer middelen beschikken, worden grotere inspanningen verwacht. Sociale rechtvaardigheid vereist dat de meest welvarende landen hun eigen uitstoot van broeikasgassen met 4 à 5% per jaar verminderen. Dit is het beperkte venster voor actie dat de mensheid nog heeft. Handelen is dringend nodig.

Ons hele financieel-economisch systeem dat gebaseerd is op de input van goedkope fossiele energie is dus aan een grondige verandering toe: een meervoudige transitie:

- er moet orde op zaken gesteld worden in het financieel systeem. Spaargeld van gezinnen moet op een transparante wijze ter beschikking komen van de investeringen die nodig zijn in kader van duurzame ontwikkeling. Dat is uiteindelijk ook de wens van vele burgers;
- het hele arsenaal van energiebesparende maatregelen moet aangesproken worden. Maar het gevaar bestaat dat de gehaalde energiebesparing op één bepaalde post een extra vraag creëert naar (andere) milieubelastende goederen en diensten, het zogenaamde *rebound* effect. De vraag naar energie moet dus ook in zijn totaliteit dalen. Dit betekent dat onze manier van produceren en consumeren mee moet veranderen: wonen, reizen, ons verplaatsen, voeden en ontspannen, het moet allemaal met een veel lagere ecologische voetafdruk gebeuren. Het moet misschien ook allemaal iets minder;
- er moet fors geïnvesteerd worden in de vernieuwing van het energiesysteem: wind én zon én waterkracht én geothermie én duurzame vormen van biomassa vormen de energiebronnen van de toekomst. De intermitterende energiebronnen wind en zon moeten geïntegreerd worden in een slimmer elektriciteitsnet voorzien van opslagcapaciteit, flexibele eenheden en aansturing van de vraag, zodat vraag en aanbod snel op elkaar afgestemd kunnen worden;

Backcasting naar 100% hernieuwbare energie

De EU beseft heel goed de economische noodzaak van de omschakeling naar meer hernieuwbare energie. Binnen de Europese commissie wordt er gewerkt aan een lange termijnstrategie om het Europese energiesysteem CO₂-neutraal te maken tegen 2050. Aan alle

stakeholders wordt gevraagd om samen te zoeken naar paden die de energievoorziening verduurzamen. Binnen deze context vroegen de federale en gewestelijke ministers van energie aan gerenommeerde onderzoeksinstituten (FPB, VITO en ICEDD) om de haalbaarheid en de economische impact te onderzoeken van de realisatie van 100% groene energie tegen 2050 binnen de Belgische grenzen. Hun studie *‘Towards 100 % renewable energy in Belgium by 2050’* komt tot de conclusie dat **het voor België technisch mogelijk is en economisch haalbaar om volledig over te schakelen op groene energie tegen 2050.**

Om 100% HE tegen 2050 te kunnen halen, moet de elektriciteitssector al tegen 2030 volledig op hernieuwbare bronnen draaien. In de periode 2030-2050 zou dan de grootschalige elektrificatie van vrijwel alle sectoren van de economie plaatsvinden. De elektrificatie zal zorgen voor een vermindering van de totale vraag naar primaire energie, maar zal ook leiden tot meer dan een verdubbeling van het huidige elektriciteitsverbruik.

Het economisch model in de studie schuift een **nieuw paradigma** naar voor in de manier waarop we denken over energie. Het model geeft immers de voorkeur aan de installatie van een overcapaciteit van de intermitterende energiebronnen op basis van zon en wind, gecombineerd met opslagmogelijkheden, waaronder de omzetting van elektriciteit in waterstofgas. Waterstofgas zou o.a. dienst doen als energiedrager voor het transport en als reductiemiddel voor ijzererts ter vervanging van cokes. Er wordt daarbij afgestapt van de strikte evenwichten in vraag en aanbod. Een deel van de energie-intensieve industriële productie zou zelfs verschoven moeten worden naar de perioden waar er een overschot van elektriciteitsproductie te verwachten valt: de zomer.

De transitie naar 100% hernieuwbare energie maakt België grotendeels onafhankelijk van de import van energie. Er zal nog altijd biomassa geïmporteerd worden of groene elektriciteit via het net binnenkomen, maar het aandeel ingevoerde energie in de primaire energievraag kan gereduceerd worden van 83% tot 30% à 15%. Het betekent een overgang van het huidige energiesysteem, dat wordt gekenmerkt door hoge brandstofkosten, naar een systeem dat gebaseerd is op hoge investeringsuitgaven. De transitiescenario's komen in 2050 uit op een bijkomende vaste kost van ongeveer 4% van het BBP, maar generen tegen dan ook een opbrengst van ongeveer 2% van het BPP ten gevolge van de sterk verminderde import van fossiele brandstoffen. De energietransitie genereert ook maatschappelijke baten onder de vorm van vermeden milieuschadeposten. Wanneer deze worden meegerekend, valt de maatschappelijke kosten/baten analyse zelfs positief uit.

Vermits hernieuwbare energie meer jobs genereert per geïnstalleerde megawatt, per geproduceerde megawattuur of per geïnvesteerde euro dan het fossiele systeem, heeft de energietransitie het potentieel om veel nieuwe werkgelegenheid te creëren in de energiesector.

Energietransitie is ook en vooral een sociaal proces

Door te wijzen op de *paradigma shift* in de manier van denken over energie, stuurt de vermelde studie ook aan op nieuwe businessmodellen. Niet de productie van energie moet *stante pede* de vraag volgen, maar de vraag moet zich ook aanpassen aan de productie. Bovendien wordt tijdens de wintermaanden voorrang gegeven aan de huishoudelijke energienoden boven de honger van industriële ondernemingen naar goedkope energie. Dit betekent zonder meer een hele omwenteling in de organisatie van de bedrijvigheid. Van werknemers zal meer flexibiliteit verwacht worden. Maar wanneer daartegenover meer werkzekerheid staat en de link tussen de burger als bewuste gebruiker en de werknemers als medewerker aan een maatschappelijk project wordt aangehaald, dan is allicht meer mogelijk. Bedrijven zullen zich pas flexibeler kunnen opstellen in hun productieaanbod als ze meer verankerd zijn en beschermd worden tegen delokalisatie. Misschien vormen coöperatief georganiseerde ondernemingen, in handen van de werknemers en gebruikers, wel een deel van de oplossingsstrategie. Innovatie beperkt zich dus niet tot de stand van techniek, maar moet zich ook richten op de bestuurlijke aspecten en nieuwe businessmodellen.

In het transitieproces is het dus minstens van even groot belang om erop toe te zien HOE de omvorming van het energiesysteem verloopt. Hoe worden de burgers betrokken om het energieverbruik te verminderen? Hoe worden werknemers partners in een veranderingsproces dat meer flexibiliteit vraagt? Wat zijn de verdelingseffecten van de rentes die voortvloeien uit de exploitatie van natuurlijke rijkdommen zoals hernieuwbare energie? In wiens eigendom komen/blijven de productie-installaties? Al deze aspecten zijn uitermate belangrijk voor het creëren van het maatschappelijk draagvlak dat nodig is voor dit technologisch en maatschappelijk veranderingsproces.

Hernieuwbare energie in eigen handen houden

Wind, zon, biomassa en geothermie zijn natuurlijke rijkdommen. Ze zijn eigenlijk van niemand en staan in principe ter beschikking van iedereen. Vanuit het oogpunt van sociale rechtvaardigheid moet er dus meer aandacht uitgaan naar de wijze waarop de gedecentraliseerde hernieuwbare energiebronnen worden beheerd. In een wereld waar energie schaarser wordt, zullen deze energiebronnen rentes opleveren ten voordele van de exploitanten. Burgers en gebruikers hebben er daarom alle belang bij om deze lokale energieproductie zoveel mogelijk in eigen handen te houden. Ook de overheden hebben er alle belang bij dat de decentrale hernieuwbare energie zoveel mogelijk verankerd wordt bij de gebruikers, zodat de meerwaarde van de productie de samenleving ten goede komt. Dit geldt vooral voor windenergie, een energiebron die zich uitstrekt over een groter gebied, maar

uiteindelijk geëxploiteerd wordt op een klein terrein. Het voordeel van deze exploitatie zou een zo groot mogelijke groep mensen ten goede moeten komen. De exploitatie van windenergie zou dus niet zomaar geprivatiseerd mogen worden, maar ook toegewezen moeten worden op basis van sociaaleconomische criteria.

Overstijg het hokjesdenken

Binnen de verschillende administraties die een windproject beoordelen, heersen er duidelijk verschillende visies over de ontwikkeling van windenergie. Vanuit het oogpunt van ruimtelijke ordening wil men de schaarse open ruimte in Vlaanderen zoveel mogelijk vrijwaren. Daarom moeten windturbines aansluiten bij bestaande infrastructuur, nabij gebieden waar al economische bedrijvigheid aanwezig is en waar meestal ook veel mensen wonen of werken. Maar windturbines kunnen ook hinder veroorzaken onder de vorm van geluid, slagschaduw of een verhoogd veiligheidsrisico. Vanuit milieuoogpunt zou de exploitatie van windturbines dus liefst zo ver mogelijk van de menselijke activiteiten gehouden moeten worden. Daartoe werden er in de Vlaamse milieureglementering strenge voorwaarden ingeschreven voor de exploitatie van windturbines.

Het is o.a. de taak van de interdepartementale windwerkgroep om een afweging te maken, tussen enerzijds de milieubekommernissen en anderzijds de principes van een goede ruimtelijke ordening. Het advies van de windwerkgroep is niet bindend maar heeft wel een morele waarde. We moeten echter vaststellen dat in de periode 2009-2011 er 58 vergunningsdossiers voor windenergie wel een positief advies kregen van de windwerkgroep, maar uiteindelijk toch niet aan de nodige vergunningen geraken. Dit heeft o.a. te maken met de dubbele vergunningenstructuur, waarbij verschillende beleidsniveaus volgens verschillende visies instaan voor de milieu- en de bouwvergunning.

De subjectieve beoordeling van het landschappelijke effect krijgt te veel gewicht in de beoordeling van de vergunningsaanvraag. Onroerend Erfgoed bekijkt de windturbines te veel als landschapsversturende constructies en niet als positieve bakens in het landschap. Bij gebrek aan een duidelijke planning voor windenergie, zit de schrik er bij de afdeling landschappen goed in, namelijk dat een verspreide opstelling van windturbines zou leiden tot een chaotisch landschapsbeeld. Met de blik naar het verleden werd preventief het eigen territorium strikter afgebakend. Zo wordt zonder rekening te houden met de lokale context, haast per definitie negatief geadviseerd voor windturbines die op 1 km van een beschermd landschap komen. Gelijkwaardige vormen van territoriumafbakening tegen windturbines doen zich voor bij de administraties die instaan voor de luchtvaart, natuur, veiligheid, wegen en verkeer, ...

De administraties zouden meer moeten samenwerken om de doelstellingen van duurzame ontwikkeling te halen. Het klimaatbeleid is geen apart beleidsdomein, maar moet geïntegreerd worden in alle andere beleidsdomeinen. Dit vraagt een open geest van de bevoegde ambtenaren die elk op hun domein bezig zijn, of bij ontstentenis, een politiek niveau waar de nodige afwegingen wel worden gemaakt. Momenteel kan iedereen kan zich achter strikte regels of achter iemand anders wegsteken om een project negatief te beoordelen. Er heerst geen eenduidigheid in de vergunningverlening, waardoor veel aanvragen belanden in ellenlange beroepsprocedures, waarvoor zelfs geen bindende termijnen zijn vastgelegd.

De provinciale windplannen kunnen een eerste stap in de goede richting betekenen: een planmatig afwegingsproces waarbij alle restricties naast elkaar gelegd worden en uiteindelijk besloten wordt waar en op welk gebied er toegevingen gedaan moeten worden om een vooropgestelde doelstelling van windenergie tijdig te halen. Windprojecten die geen effect hebben op de omgeving bestaan immers niet. Er moeten compromissen gemaakt worden.

Windrush ondermijnt het draagvlak

Sinds de aanpassing van het decreet ruimtelijke ordening is het in Vlaanderen mogelijk om windturbines vergund te krijgen in landbouwgebied. Samen met het (tot voor kort) royale ondersteuningsmechanisme voor windenergie, lokte dit heel wat projectontwikkelaars naar Vlaanderen die in de eerste plaats uit zijn op gemakkelijk geldgewin. Gecombineerd met de schaarste aan geschikte zones, heeft dit tot een rush op de gronden in het buitengebied geleid.

De concurrentie op het terrein leidt vaak tot zeer hoge bedragen voor de rechten van opstal. De toewijzing van een windturbine aan een bepaald perceel komt daardoor voor de betrokken eigenaar neer op een *win for life*, terwijl de naastliggende grondeigenaars hiernaast grijpen en de lokale gemeenschap in de kou blijft staan. Deze ongelijke verdeling van de inkomsten van de exploitatie van een natuurlijke rijkdom wordt als onrechtvaardig aangevoeld. Op basis van welke criteria geeft men iemand het recht om op een perceel van minder dan 1 ha het windpotentieel te exploiteren dat zich uitstrekt over een veel ruimer gebied?

De huidige situatie komt neer op het principe ‘eerst komt, eerst maalt’, zelfs als de ruimtelijke invulling van de projectzone niet optimaal is, bijvoorbeeld omdat een andere partij contracten heeft op tussenliggende percelen. Bovendien staat deze situatie overleg en sensibilisering in de weg, wat wezenlijk is om draagvlak te creëren voor windprojecten.

Deze strijd om de gronden, gevoed door de sterk ongelijke verdeling van de inkomsten uit de windexploitatie, komt het draagvlak voor windenergie niet ten goede. Maatschappelijk wordt niet de beste oplossing gehaald. Mensen worden tegen elkaar opgezet, terwijl windenergie

eigenlijk een mooi project van duurzame ontwikkeling voor de hele omgeving zou moeten zijn. De markt faalt. De overheid moet bijsturen. Daarvoor is een Vlaams winddecreet nodig.

Werken aan een sociaal draagvlak voor windenergie

Niettemin er in Vlaanderen een brede maatschappelijke steun bestaat voor windenergie in het algemeen, stoten vele aangevraagde windprojecten in Vlaanderen toch op hevig protest van de omgeving. De focus van het protest tegen windturbines ligt vooral op het landschappelijke en het milieutechnische, vermits dit criteria zijn die in aanmerking komen voor de bouw- en milieuvergunning. Maar de basis van veel ongenoegen ligt vaak ergens anders. Veelal worden de omwonenden pas op de hoogte gesteld van de komst van windturbines door de gele aanplakbiljetten die het openbaar onderzoek van de vergunningsaanvraag aankondigen. Het indienen van een bezwaar is dan de enige manier die overblijft om het ongenoegen over het verloop van het proces te uiten. Het verzet tegen de komst van windturbines wordt dan nogal vlug omschreven als het NIMBY-syndroom, maar eigenlijk spruit een groot deel van het ongenoegen voort uit de ongelijke verdeling van de lusten en lasten en uit het feit dat de bevolking zich voor een voldongen feit geplaatst ziet: het gevoel dat er zonder enige vorm van overleg boven hun hoofden beslist werd.

Pepermans en Loots onderzochten deze problematiek (2011, UA, *Wie wind zaait zal storm oogsten*). Ze leggen de kern van het probleem bij de individuele vergunningsaanvraag, die gecombineerd met de invoering van de *clichering* in de ruimtelijke ordening (waardoor windturbines ook direct vergunbaar zijn in landbouwgebied) geleid heeft tot de *windrush* op potentieel geschikte gronden: *“Het huidige planmodel van de overheid en de projectontwikkelaars betreft de actoren te weinig en te laat, kan geen vertrouwen creëren tussen de actoren, schept geen lokale voordelen en mobiliseert enkel de tegenstand.”* Een participatieve aanpak bij de ontwikkeling van windenergie is dus nodig om de impasses in het vergunningenbeleid te doorbreken. Draagvlak vereist immers de mobilisatie van steun voor het project. Binnen de procedure van de individuele vergunningsaanvraag, waarbij de opstelling al vast ligt en het openbaar onderzoek amper één maand bedraagt, wordt er hiervoor geen ruimte gecreëerd. Waarom zouden burgers zich *bottom up* gaan organiseren om het project van een ander te verdedigen en zouden ze zich tevreden moeten stellen met een beperkte financiële participatie zonder enige inspraak? De huidige vergunningsprocedures zullen daarom vooral en alleen de tegenstanders mobiliseren.

De rabiate tegenstanders (een minderheid) zullen allicht onvoldoende overtuigd worden bij een interactieve planning van windenergie. Maar wanneer alternatieven bespreekbaar zijn en met elkaar vergeleken kunnen worden en als het beslissingsproces als legitiem wordt

aangevoeld, dan zal een groot deel van de bevolking zich niet meer scharen achter de eenzijdige kritiek van een actiecomité. Er zullen dan ook voorstanders gemobiliseerd worden. Pepermans en Loots sturen dus aan op het doorlopen van een plan-MER proces voor de afbakening van zones voor de exploitatie van windenergie. Via deze procedure zal de ontwikkeling van windenergie op een integrale wijze bekeken worden en zullen de betrokken administraties aangezet worden om afwegingen te maken.

Rechtstreekse participatie

De energietransitie vraagt ook om een mentaliteitsverandering bij van de bevolking. Ze moeten leren aanvaarden dan de energieproductie terug dichterbij huis voorkomt en zichtbaar wordt. Juist daarom is het belangrijk dat de omwonenden meer betrokken wordt bij de planning en exploitatie van hernieuwbare energie. Rechtstreekse participatie vormt daarbij een meerwaarde ten opzichte van louter financiële participatie. Bij rechtstreekse participatie is de aandeelhouder ook de gebruiker van de diensten waarin geïnvesteerd wordt, en wordt er democratisch beslist volgens het principe ‘één persoon, één stem’. De gebruikerswaarde komt dan opnieuw centraal te staan. De windturbine wordt dan niet meer gezien als een financiële belegging die een rendement moet opleveren voor een beperkte groep aandeelhouders, maar als een installatie die duurzame energie levert aan zoveel mogelijk burgers.

De Coöperatieve principes

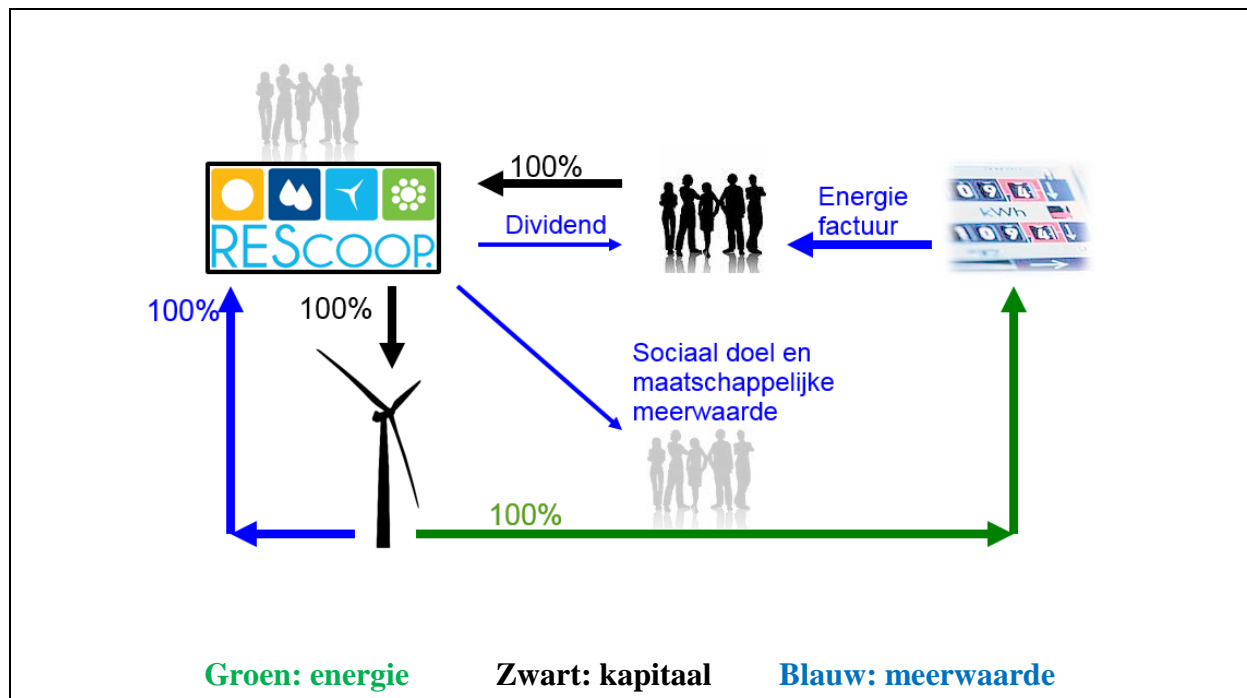
De coöperatieve beweging is gegroeid uit de sociale strijd in de 19 de eeuw, om een antwoord te bieden aan de falende markt en het tekortschietende overheidsbeleid. Uitgebuite werknemers en burgers verenigden zich in coöperaties om samen beter te kunnen voldoen aan hun noden. Binnen de Internationale Coöperatieve Alliantie (ICA) werden de principes van coöperatief ondernemen vastgelegd en geactualiseerd. Burgercoöperaties die de ICA-principes onderschrijven zijn in eigendom van de gebruikers, staan open voor iedereen, worden democratisch bestuurd door de leden volgens het principe ‘één persoon, één stem’, staan op hun autonomie en blijven onafhankelijk. Ze concurreren niet tegen elkaar op maar werken samen, beschouwen informatieverstrekking als één van hun kerntaken en hebben in hun missie en statuten de aandacht voor de gemeenschap ingebouwd.

De ICA is een niet gouvernementele organisatie die waakt over het coöperatieve gedachtegoed. De ICA stuurt aan op een waardegedreven economie en streeft ernaar dat coöperaties wereldwijd erkend worden als leider op het vlak van duurzaamheid. De coöperatieve ondernemingsvorm brengt immers opnieuw meer democratie in de economie.

De ICA-principes vormen het referentiekader waaraan coöperatief ondernemen zou moeten voldoen.

REScoops

De coöperatieve vorm van ondernemen is een geschikte organisatievorm om mensen te verenigen rond projecten hernieuwbare energie. We spreken dan van REScoops, hernieuwbare energiecoöperaties. Onderstaande figuur geeft het rechtstreeks participatiemodel volgens de ICA-principes schematisch weer.

Figuur 1: het rechtstreekse participatiemodel van een REScoop (bron: Jan De Pauw)

In een REScoop wensen de leden te investeren in projecten die een antwoord bieden op de klimaat- en energiecrisis en willen ze tegelijkertijd groene energie afnemen van hun projecten tegen een correcte prijs. De productie-installaties blijven dus in eigendom van de gebruikers. De elektriciteitslevering wordt dan een dienstverlening waarop geen extra winst hoeft gemaakt te worden. De leden verwachten een matig financieel voordeel op hun investering. De meerwaarde van de productie blijft volledig binnen de coöperatie en wordt geïnvesteerd in nieuwe projecten (met een sociaal-maatschappelijk doel) waarover de coöperatie beslist.

In het rechtstreeks participatiemodel van een REScoop staan de burgers centraal. Elk lid doet een bescheiden economische inbreng. Het is niet de bedoeling dat deelname aan een REScoop verhouden blijft voor een beperkte groep van kapitaalkrachtige personen. Wel dat zoveel mogelijk burgers/gebruikers betrokken worden. Alle leden hebben ook gelijk bestuursrecht: ze kunnen zich zonder onderscheid kandidaat stellen voor de raad van bestuur, maar moeten zich steeds verantwoorden voor de algemene vergadering waarin iedere coöperant gelijk stemrecht heeft.

REScoops vormen een antwoord op het falen van de energiemarkt die onvoldoende in staat is om het klimaatprobleem aan te pakken en niet in staat is een transparante prijs te vormen voor de kleine gebruiker. Het is dus belangrijk dat energiecoöperaties staan op hun autonomie en onafhankelijkheid van de markt. Dit is van strategisch belang op lange termijn, wanneer fossiele energie schaars en duurder wordt en de afgeschreven hernieuwbare energie installaties aan lage kosten energie kunnen produceren.

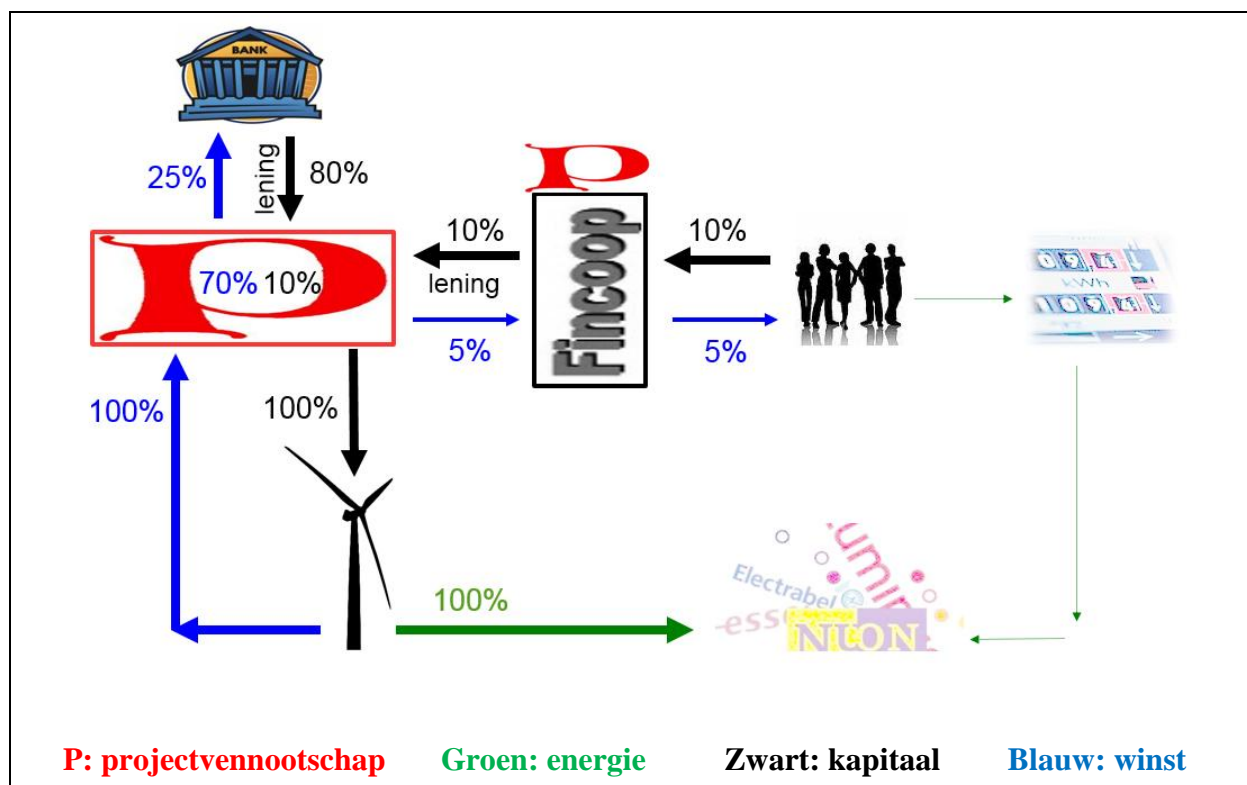
De coöperatie als façade

Door de open structuur kunnen burgers gemakkelijk toetreden en participeren in een coöperatieve vennootschap volgens Belgisch recht, zonder dat eerst een statutenwijziging nodig is. De coöperatie is dus in staat om snel mensen en middelen te mobiliseren voor de uitvoering van een project. Dit is een grote troef van de coöperatieve bedrijfsvorm, maar maakt de ondernemingsvorm ook aantrekkelijk voor tal van bedrijven die het minder nauw nemen met het coöperatieve gedachtegoed. De cvba wordt dan louter gezien als een vlot op te richten en even snel te deconstrueren bedrijfsvehikel. Het Belgisch vennootschapsrecht erkent dus het statuut van de coöperatieve vennootschap met beperkte aansprakelijkheid, maar rept met geen woord over de principes van coöperatief ondernemen. Ook de erkenningsvoorwaarden van de Nationale Raad voor de Coöperatie volstaan niet om essentiële coöperatieve waarden, zoals democratisch bestuur en mede-eigenaarschap, te garanderen.

Zo zien we dat de afgelopen jaren een aantal nieuwe coöperaties werden opgericht en erkend werden door de NRC, die tot doel hebben kapitaal te verzamelen om te investeren in hernieuwbare energie. Het betreft financieringsvehikels verbonden aan een andere vennootschap die de productie-installaties in eigendom heeft. De participatie is louter financieel en gebeurt veelal via een achtergestelde lening. We spreken daarom niet van een REScoop maar van een FINcoop.

De FINcoop geeft meestal meerdere categorieën van aandelen uit, waarbij een bepaalde categorie van aandelen voorbehouden is voor vertegenwoordigers van de stichtende

vennootschap: het moederbedrijf dat eigenaar is van de productie-installaties. Burgers kunnen dan vrij, maar beperkt toetreden door de aankoop van aandelen van een andere categorie. Het moederbedrijf verzekert zich via de structuur van het aandeelhouderschap van een permanente meerderheid in de raad van bestuur van de FINcoop en soms zelf in de algemene vergadering. Er is veelal geen rechtstreekse gebruikersband met de leden van de FINcoop, waardoor de leden geen stroom kunnen afnemen van de installaties waarin het kapitaal geïnvesteerd wordt. De leden hebben enkel recht op een beperkt dividend, maximaal 6%.

Figuur 2: het onrechtstreeks participatiemodel van een FINcoop (bron: Jan De Pauw)

Bovenstaande figuur geeft het onrechtstreeks participatiemodel van een FINcoop schematisch weer. Centraal staat hier de projectvennootschap (het moederbedrijf), niet de burgers. Om maximaal gebruik te maken van het hefboomeffect gaat de projectvennootschap lenen bij zowel de FINcoop als de bank. De FINcoop wordt hierbij handig gebruikt om via een achtergestelde lening quasi eigen vermogen te verschaffen aan het moederbedrijf.

Dergelijke constructies zijn een aanfluiting van de ICA-principes en betekenen een uitholling van het coöperatieve gedachtegoed. We maken hieronder de toetsing van dergelijke financiële participatiemodellen met de zeven ICA-principes:

1) *Open en vrijwillig lidmaatschap*

Het project wordt slechts voor een beperkt deel opengesteld voor financiële participatie van burgers. Het moederbedrijf dat de installaties in eigendom heeft, gaat het grootste deel van het benodigde kapitaal lenen bij de bank of andere instellingen, om zo maximaal gebruik te kunnen maken van het hefboomeffect.

2) *Democratische controle*

De aandeelhoudersstructuur van de FINcoop is zo uitgedokterd dat het moederbedrijf de meerderheid behoudt in de raad van bestuur en vaak ook op de algemene vergadering van de FINcoop. Bovendien is er geen enkele relevante controle, laat staan medezegging in het beleid van het moederbedrijf waaraan geleend wordt, terwijl het moederbedrijf op zijn beurt wel de FINcoop controleert.

3) *Economische participatie door de leden*

De economische participatie blijft beperkt tot een financiële participatie die via een (achtergestelde) lening ter beschikking gesteld wordt van het moederbedrijf. Er is geen dienstverlening naar de coöperanten onder de vorm van de levering van groene stroom tegen een transparante prijs waarover de leden zich kunnen uitspreken. In deze constructies ontbreekt het gezonde evenwicht tussen aandeelhouderswaarde en gebruikerswaarde, wat juist een voorwaarde vormt voor het creëren van zoveel mogelijk maatschappelijke meerwaarde.

4) *Autonomie en onafhankelijkheid*

De FINcoop leent haar geld uit aan een andere vennootschap waarover ze geen zeggenschap kan uitoefenen en wordt daardoor financieel (volledig) afhankelijk van het moederbedrijf. Deze financiële participatieconstructies creëren voor hun leden nauwelijks een bijkomende vorm van autonomie en onafhankelijkheid van de markt. Het emancipatorische aspect van het coöperatief ondernemen, namelijk een stuk onafhankelijker worden van de energiemarkt, gaat hierdoor verloren.

5) *Onderwijs vorming en informatieverstrekking*

De burgers worden gereduceerd tot individuele beleggers die vooral een dividend verwachten op het ingebrachte geld. Ze krijgen daarbij geen direct zicht op de werkelijke rendementen van de projecten waarnaar hun geld gaat. De coöperanten krijgen geen vorming over het doel en de principes van coöperatief ondernemen. Ze worden niet aangesproken als bewuste burgers die samen willen werken aan de

energietransitie en die verantwoordelijkheid willen opnemen door samen te investeren in hun eigen schone energievoorziening.

6) *Samenwerking tussen coöperaties*

De windrush op het terrein leidt tot concurrentie tussen verschillende projectontwikkelaars en tot het opbod van opstalvergoedingen ten voordele van enkele grondeigenaars, waardoor het draagvlak voor windenergie zelfs ondergraven wordt. Het moederbedrijf stelt deze gang van zaken niet fundamenteel in vraag. Andere coöperaties die zich profileren op de energiemarkt worden niet gezien als een partner, maar als een concurrent. Dit wijst erop dat voor zo'n façadecoöperatie niet het belang van burger centraal staat, maar wel het belang van het moederbedrijf waaraan geleend wordt.

7) *Zorg voor de gemeenschap*

De gemeenschap wordt niet rechtstreeks betrokken bij de ontwikkeling en het beheer van het project. Wanneer de gemeenschap een bijdrage van de projectontwikkelaar vraagt voor een omgevingsfonds, wordt dit bestreden. Terwijl er wel veel bereidheid is om zeer gulle opstalvergoedingen uit te keren aan enkele grondeigenaars.

Risicokapitaal

De FINcoop wordt dus kunstmatig in het leven geroepen als een PR-machine en financieringsvehikel ten dienste van bestaande energiebedrijven of gewiekste projectontwikkelaars. De coöperatieve constructie wordt eigenlijk gebruikt om vrij eenvoudig (quasi eigen) kapitaal te verschaffen aan een moederbedrijf waardoor deze gemakkelijker bij de bank kan lenen. Wanneer het moederbedrijf echter in moeilijkheden komt, zullen de bevoorrechte schuldeisers eerst vergoed worden. De achtergestelde lening komt pas op de voorlaatste plaats. Het gevaar bestaat dat de leden van de FINcoop dan met lege handen overblijven. Het ingebrachte kapitaal van de FINcoop draagt bijgevolg een relatief hoog risico, maar wordt daar niet navenant voor vergoed. De vennootschap waaraan geleend wordt, krijgt daarentegen een grotere hefboom in handen om meer rendement te halen uit het eigen vermogen.

Zoals elk aandeel is ook een coöperatief aandeel risicokapitaal. REScoops beperken dit risico door de projecten voor 100% open te stellen voor zoveel mogelijk kleine aandeelhoudergebruikers, die rechtstreeks mede-eigenaar zijn van de installaties, dus van de activa. Dan is er finaal geen nood meer aan bankleningen of andere externe schulden. Dit

geeft de REScoops een zeer grote solvabiliteit. Bovendien staat in het REScoop-model de gebruikerswaarde centraal: de grootste meerwaarde wordt gevormd door de groene stroomlevering uit eigen kweek.

Verscherp de erkenningscriteria van de Nationale Raad voor de Coöperatie

In België kunnen coöperatieve bedrijven die de ICA-principes van mede-eigenaarschap en democratisch bestuur met de voeten treden en wiens enige dienstverlening bestaat in het uitkeren van een dividend, toch erkend worden door de NRC en gebruik maken van de voorziene voordelen, inclusief van de naam ‘erkende coöperatie’. Het coöperatieve gedachtegoed wordt daardoor uitgehold. Dat is ergerlijk, omdat het coöperatief ondernemen juist een aantal potenties heeft om de crises te overstijgen. Het is dus hoog tijd dat op het federale niveau de erkenningsvoorwaarden van de NRC bijgestuurd worden. Essentieel is dat de band tussen aandeelhouder en gebruiker verder reikt dan het uitgeven van een dividend, dat er een reële dienstverlening voor de leden is en dat de coöperanten daadwerkelijk democratische controle kunnen uitoefenen op de reële economische activiteiten waarin geïnvesteerd wordt. Het advies van de NRC aan de minister van economie (die finaal de erkenning moet bekrachtigen) moet een toetsing inhouden met de zeven vermelde principes van het coöperatief ondernemen.

REScoop.be

Om een antwoord te bieden tegen de uitholling van het coöperatieve gedachtegoed in de hernieuwbare energiesector werd de vzw REScoop.Vlaanderen, de federatie van verenigingen en coöperaties van burgers voor hernieuwbare energie in Vlaanderen, opgericht. REScoop.Vlaanderen vertrekt van de visie dat windenergie bij uitstek een *common good* is, een gemeenschappelijk goed waarvan de exploitatie zoveel mogelijk ten goede moet komen van de gemeenschap en niet van enkelingen. Binnen REScoop.Vlaanderen wordt aan startende burgerinitiatieven de kans te geven om zich te organiseren en te groeien volgens de ICA-principes.

In een symbolische actie claimde REScoop.Vlaanderen de wind boven het hele Vlaamse grondgebied, als te gebruiken goed voor alle inwoners. De REScoops moeten immers opereren binnen de gangbare markt, waar hele gebieden speculatief onder contract gebracht worden, grondeigenaars tegen elkaar uitgespeeld worden en er een opbod aan opstalvergoedingen plaatsvindt. Deze praktijken maken het overlegmodel dat REScoops voorstaan onmogelijk.

BERICHT AAN DE BEVOLKING

In het weekend van 13-14 juni 2015 zal REScoop.Vlaanderen de Vlaamse bevolking op de hoogte stellen van het plaatsen van 5 merkpalen ter afbakening van 3.900 km³ lucht boven Vlaams grondgebied. Daarmee claimt de federatie **op grond van artikel 714 van het Burgerlijk Wetboek, in het bijzonder betreffende de omgang met res nullius**, het gebruiksrecht van de wind namens de Vlaamse burgers en huishoudens. Want de wind is van iedereen. **De uitbating van windenergie moet voortaan steunen op de regels van een sociaal rechtvaardige energietransitie.** Het indienen van de territoriale claim zal gebeuren via een aangetekend schrijven gericht aan de Minister-President van Vlaanderen en aan alle Vlaamse Provinciegouverneurs.

REScoops zullen de merkpalen plaatsen in de vijf Vlaamse provincies: BeauVent in de De Panne, Volterra en Energent in Watervliet, Campina Energie in Turnhout, Bronsgroen in Maasmechelen, Ecopower en Pajopower in Overijse.

*De federatie blijft de enige meester van deze windrechten, onvervreemdbaar in zijn globaliteit, maar engageert zich ertoe om dit gebruiksrecht eerlijk te delen met projectontwikkelaars en grondeigenaars door middel van civiel-private of civiel-publieke partnerschappen. **We roepen alle projectontwikkelaars en grondeigenaars op om samen werk te maken van een sociaal rechtvaardige energietransitie.** Want zon en wind zijn van iedereen, het is een gemeen goed, het zijn onze enige lokale hernieuwbare energiebronnen en horen in eerste instantie de burgers toe. Voor meer informatie zie www.REScoopv.be of info@REScoopv.be*

Federatie van verenigingen en coöperaties van burgers voor hernieuwbare energie

Bovendien ondermijnt de windrush, die neerkomt op een privatisering van gemeengoed volgens het principe ‘eerst komt, eerst maalt’, het draagvlak voor heel wat windprojecten. REScoops willen hiertegen een antwoord bieden door resoluut te kiezen voor 100 % mede-eigenaarschap opengesteld voor alle burgers, medebeslissingsrecht, het meedelen in de winsten en door de opgewekte energie te leveren aan de leden. REScoop.Vlaanderen vraagt dat de overheid een einde maakt aan de windrush door werk te maken van een windconcessie of een windrecht, een toegekend recht om wind te mogen exploiteren in een bepaald gebied.

Het windrecht

Samenvattend kunnen we stellen dat het algemeen draagvlak voor windenergie groot is in Vlaanderen. Toch stoten heel wat windprojecten tijdens de vergunningsaanvraag op weerstand van omwonenden. Dit heeft te maken met (1) de ongelijke verdeling van lusten en lasten van een project; (2) het gebrek aan planmatig overleg zodat de bevolking het gevoel krijgt dat boven hun hoofden wordt beslist en gemeentebesturen zich voorbijgelopen voelen; en (3) een weinig coherent overheidsbeleid waarbij verschillende sectorale visies nauwelijks op elkaar worden afgestemd en er tegenstrijdig over het project gecommuniceerd wordt. Gezien de uitdagingen voor het klimaat- en energiebeleid, is draagvlakvorming voor windprojecten dus een belangrijke opdracht geworden waaraan overheden, organisaties uit het middenveld, burgers en projectontwikkelaars gezamenlijk moeten werken. Daarom pleit REScoop.Vlaanderen we voor een planmatige toewijzing van zones die geschikt bevonden worden voor windenergie, waarbij er naast de bouwkundige en milieutechnische aspecten ook sociaaleconomische randvoorwaarden gelden. Op die manier moet er met wind meer ‘maatschappelijke meerwaarde’ gecreëerd worden zodat ook de aanvaardbaarheid van windenergie vergroot.

De toewijzingsprocedure moet dus paal en perk stellen aan de praktijken die gepaard gaan met de *windrush*. Daarvoor zou de Vlaamse overheid het ‘windrecht’ moeten invoeren, als bijkomende voorwaarde om windenergie te mogen exploiteren in een bepaalde zone. Alleen de vergunningsaanvragen die beschikken over een windrecht zouden dan nog in aanmerking komen. De zogenaamde ‘zakelijke rechten’ op het grondgebruik worden dan zonder voorwerp. De zakelijke rechten houden immers slechts opties is, intentieverklaringen tussen projectontwikkelaars en grondeigenaars die enkel uitgeoefend kunnen worden onder de opschortende voorwaarde dat er een bouw- en milieuvergunning verkregen wordt.

De planmatige aanbieding van zones die in aanmerking komen voor windenergie moet de administraties ertoe aan te zetten het sectorale denken te overstijgen. Indien er voorafgaand aan de vergunningverlening al afwegingen gemaakt zijn en er ook ruimte gecreëerd wordt

voor communicatie en effectieve betrokkenheid van de bevolking, dan zal de invoering van het windrecht resulteren in een snellere vergunningsprocedure. Het windrecht zal er bovendien voor zorgen dat de beschikbare ruimte optimaler wordt ingevuld, zowel op energetisch vlak als qua impact op de omgeving.

De planmatige aanpak is nodig om werk te maken van nieuwe energielandschappen, ook in het buitengebied, in zones die momenteel niet voldoen aan het Vlaamse bundelingsprincipe. In zo'n proces kan er voldoende aandacht gaan naar mitigerende maatregelen, zoals het aanplanten van bomenrijen of de onteigening van zonevreemde woningen die te veel hinder zouden ondervinden van de windturbines. Ook de netbeheerders zijn gebaat bij een planmatige aanpak. Ze kunnen hun investeringsplannen daar dan tijdig aan aanpassen en tegen lagere kosten.

De invoering van het windrecht moet gebruikt worden om sociaaleconomische randvoorwaarden op te leggen, waaronder het openstellen van een aanzienlijk deel van het windproject voor rechtstreekse participatie van burgers. Windenergie is immers gemeengoed. Het is dus niet wenselijk dat de exploitatie van deze natuurlijke rijkdom nog verder geprivatiseerd wordt in het voordeel van een beperkte groep personen. In het ideale geval wordt aan zoveel mogelijk mensen de mogelijkheid gegeven om mee te investeren in een energievoorziening waarvan ze zelf ook de stroom kunnen afnemen en waarover de ze democratische controle kunnen uitoefenen. Windprojecten moeten dus gebruikt worden om te werken aan gemeenschapsopbouw.

Voor de toekenning van het windrecht moeten geschikte zones gefaseerd aangeboden worden, nadat een onderzoek over de milieueffecten op het planniveau afgerond werd met de bijhorende processen van informatie en communicatie. De gefaseerde toewijzing moet gelijke tred houden met het voorziene groeipad voor windenergie.

De invoering van een windrecht is juridisch mogelijk

Sommigen stellen dat de invoering het windrecht niet in botsing zou mogen komen met een aantal fundamentele rechten zoals de contractvrijheid van de grondeigenaar en/of het rechtzekerheidsbeginsel in hoofde van de projectontwikkelaar. Men zou immers kunnen stellen dat deze regeling retroactief ingrijpt op een al opgestarte projectontwikkeling voor windenergie. Daartegenover staat dat geen enkel fundamenteel recht absoluut is en dat de overheid weldegelijk beperkingen kan opleggen, onder de voorwaarde dat de inbreuk gemotiveerd wordt als voldoende zwaarwegend ter bescherming van een ander fundamenteel recht, zoals bijvoorbeeld het recht op een gezond leefmilieu of het verzekeren van de

energiebevoorradingszekerheid of meer in het algemeen het bewerkstelligen van duurzame ontwikkeling.

Vanuit maatschappelijk oogpunt lijkt het in ieder geval niet gepast om zowel de contractvrijheid als het rechtzekerheidsbeginsel zo ruim te interpreteren, dat de speculatieve verwerving van opties op grondgebruik, tegen prijzen die vanuit maatschappelijk oogpunt niet aanvaardbaar zijn, in bescherming genomen wordt. Zeker niet omdat er daardoor een quasi-monopoliepositie op het gebruik van de wind in een bepaald gebied ontstaat. Er lijkt dus voldoende rechtsbasis te zijn om desnoods via onteigening, de nodige percelen (niet meer dan de bouwput en kraanplaats, ongeveer 1/5 van een hectare) ter beschikking te stellen voor de ontwikkeling van windenergie.

Volgens een liberale interpretatie van eigendomsrechten moet bij de toewijzing van een exclusief exploitatierecht voor wind in een bepaalde zone er ook een billijke vergoeding worden toegekend aan de ontwikkelaars die in de zone al opstalovereenkomsten hebben afgesloten. Deze ‘zakelijke rechten’ zouden immers een ‘patrimoniale waarde’ hebben en via de toekenning van het windrecht zouden deze rechten dan *de facto* ‘onteigend’ worden. Volgens sommigen zou voor deze ‘onteigening’ een hoge schadevergoeding betaald moeten worden. Deze redenering lijkt ons ver gezocht en ingegeven vanuit een sterke nadruk op het privaat eigenbelang, vermits (1) het uiteindelijk maar om opties gaat voor het afsluiten van overeenkomsten, die slechts bekrachtigd kunnen worden bij notariële akte indien het project over de nodige vergunningen beschikt, (2) het stedenbouwkundig en milieutechnisch onmogelijk is om alle aangegane opties in een bepaalde zone te verzilveren en (3) op die manier het speculatief gedrag beloond zou worden dat juist de ontwikkeling van windenergie ten voordele van het algemeen belang ondermijnt.

De invoering van een windrecht is juridisch haalbaar en ook maatschappelijk wenselijk. We suggereren echter om de projectontwikkelaars die actief zijn binnen de aangeduide zones toch nog te betrekken bij de toekenning van het windrecht en daarvoor een billijke verdeelsleutel uit te werken. Daarbij moet de helft van de windoogst voorbehouden worden voor de directe participatie van de burgers, indien er daarvoor voldoende interesse bestaat. Bovendien dient het windrecht gebruikt te worden om de afgesproken opstalvergoedingen in agrarisch gebied te herwaarderen tot de billijke vergoeding van 5.000 €/jaar. Dan kunnen er meteen heel wat middelen vrijgemaakt worden ten voordele van een omgevingsfonds voor lokale ontwikkeling.

Naar een nieuw decreet voor de exploitatie van windenergie

Het concurrentiemodel dat aan de basis ligt van de windrush, leidt tot een meervoudige vorm van marktfalen, waardoor windenergie niet wordt ontwikkeld aan de laagste maatschappelijke kosten. De overheid moet daarom de toegang tot het gebruik van dit schaarse goed regelen in het algemeen belang. Daarvoor is een winddecreet nodig. Een winddecreet moet het volgende inhouden:

- de exploitatie van windenergie valt onder de noemer ‘projecten van algemeen belang’; want windenergie is nodig voor het halen van doelstellingen van het klimaatbeleid, het milieubeleid, het energiebeleid en het beleid inzake duurzame ontwikkeling;
- het winddecreet legt Vlaamse doelstellingen op voor de productie van windenergie op het Vlaamse grondgebied. De Vlaamse doelstellingen worden verder verdeeld in provinciale doelstellingen;
- de provincies stellen een windplan op dat voldoet aan de provinciale doelstellingen. Ze maken gebruik van de mogelijkheid om energielandschappen te ontwikkelen in het open landbouwgebied. Dit gebeurt in overleg met het maatschappelijk middenveld;
- windenergie wordt expliciet omschreven als gemeengoed. Wie windenergie in een bepaalde zone wil exploiteren, moet over een windrecht beschikken. Het windrecht komt overeen met een exclusief exploitatierecht voor windenergie binnen een geografisch afgebakende zone;
- de provincies bieden de zones voor de uitbating van windenergie gefaseerd aan na het doorlopen van een plan-MER procedure. De projectontwikkelaars die al opties voor opstalrechten verzameld hadden in de aangeduide zones worden betrokken bij de toekenning van het windrecht, op voorwaarde dat ze een samenwerkingsovereenkomst onderschrijven waarin de billijke verdeling van de windoogst wordt vastgelegd. De helft van de windenergie wordt opengesteld voor de rechtstreekse participatie van de bevolking. De toetsing van dit participatieve luik gebeurt aan de hand van de zeven ICA-principes van coöperatief ondernemen. Tevens wordt aan de betrokken grondeigenaars gevraagd om een nieuwe opstalovereenkomst te tekenen, tegen de billijke vergoeding van 5000 € per jaar.
- het samenwerkingsverband dat voldoet aan de gestelde voorwaarden krijgt het windrecht van de betreffende zone, toegewezen. De projectontwikkelaar tekent in overleg met de betrokken gemeenten en de vergunningverlenende overheden een plan van optimale inplanting uit. Dit vormt het onderwerp van een vergunningsaanvraag.

Hierbij wordt duidelijk gemotiveerd waarom de gekozen opstelling de meest optimale is;

- indien met een betrokken grondeigenaar geen overeenstemming bereikt wordt voor de aanpassing van de opstalvergoeding, moet de overheid overgaan tot onteigening van de bouw- en kraanplaats, waarna dit in concessie gegeven wordt aan de bouwheerexploitant;
- de overheid engageert zich tot de rol van facilitator voor de hele vergunningsprocedure.